

- dukhovnoi kultury, № 55, s. 233–243.
5. Yaspers, K 1994, *Smysl y naznachenye ystoryy (The meaning and purpose of history)*, per. s nem.. Moskva: Polytyzdat, 527 s.
 6. Bourdieu, P 1990, *Homo Academicus*. Stanford University Press, 344 p.
 7. *Fake news in the U.S. - statistics & facts 2022*. Available from: <<https://www.statista.com/topics/3251/fake-news>>. [22 May 2022].
 8. Hochschild, JL & Einstein, KL 2016, *Do Facts Matter?: Information and Misinformation in American Politics*. University of Oklahoma Press, 248 p.
 9. Nussbaum, M 2010, *Not for Profit : Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton, NJ : Princeton University Press, 178 p.
 10. O'Connor, C & Weatherall, JO 2020, *The Misinformation Age: How False Beliefs Spread*. Yale University Press, 280 p.
 11. Rose, J 2001, *The Intellectual Life of the British Working Classes*. New Haven : Yale University Press, 544 p.
 12. Rutherford, A 2018, *Elements of Critical Thinking: A Fundamental Guide to Effective Decision Making, Deep Analysis, Intelligent Reasoning, and Independent Thinking*. Independently published, 154 p.
 13. Zimdars, M & Mcleod, K 2020, *Fake News : Understanding Media and Misinformation in the Digital Age*. The MIT Press, 416 p.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.40(4-6)-3

УДК 378.091.3:373.5.011.3-051]:811.161.2

ДЕРЖАВНА (УКРАЇНСЬКА) МОВА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

OFFICIAL (UKRAINIAN) LANGUAGE AS THE BASIS FOR THE FORMATION
OF THE NATIONAL IDENTITY OF UKRAINIANS

I. М. Дорошенко

Актуальність теми дослідження. В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації та веденні активних бойових дій на всій території України, російська мова перетворилася на "мову агресора". Отже, спілкування українською мовою набуває не тільки загальноосвітнього чи культурного, але й політико-ідеологічного значення.

Постановка проблеми. Вивчення державної (для України – української мови) є центральним завданням освітньої політики, адже мова є не тільки засобом спілкування, а насамперед – "дійсністю свідомості", яка має об'єднувати людей в єдину спільноту під назвою "український народ", формувати національну ідентичність. Вивчення

Urgency of the research. In the conditions of a full-scale invasion of the Russian Federation and active hostilities throughout Ukraine, the Russian language has become the "language of the aggressor". Consequently, communication in the Ukrainian language acquires not only general educational or cultural, but also political and ideological significance.

Target setting. Learning the official language (Ukrainian language for Ukraine) is the main task of educational policy because language is not only a means of communication but first and foremost a "reality of consciousness", which should unite people into a single community called "Ukrainian people" and form the national identity. Learning the official language "strengthens society" and then comes up as

державної мови “цементує суспільство”, а відтак – постає як питання національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над зазначеною проблемою плідно працюють представники різних галузей науки, зокрема Б. Ажнюк, Г. Євсеева, С. Єрмо-ленко, Л. Заболоцька, А. Загнітко, Т. Ковальова, І. Кресіна, Л. Мамчур, І. Пентиліук, А. Потебня, К. Свир-жецький та багато інших. Разом з тим, існує низка проблем, які потребують додаткового наукового дослідження.

Постановка завдання. Проаналізувати роль української мови в контексті формування національної ідентичності українців, визначити предмет, завдання і наукові засади вивчення державної мови в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналізуються головні недоліки вивчення української мови в період існування СРСР та завдання їх викорінення, розглядається політико-ідеологічний та виховний аспекти вивчення державної мови. Визначаються основні методологічні та дидактичні принципи вивчення державної мови, перспективні шляхи та підходи до ефективного вивчення української мови.

Висновки. Державність української мови є основою формування сучасної української нації, виступає головним чинником консолідації українського суспільства, символічним уособленням української державності, гарантією збереження національної ідентичності українського етносу й державної єдності України. Але поряд з цим магістральним завданням залишається не загубити головну ознаку розвинутого демократичного суспільства – визнання прав та свобод всіх громадян, незалежно від приналежності до етносу, культури, мови, та поважливе ставлення до будь-якої особистості, яка є громадянином України.

Ключові слова: українська мова, педагогічна освіта, українська державність, національна ідентичність, культура, політична нація, мовна політика.

an issue of national security.

Actual scientific researches and issues analysis. Representatives of different fields of science are working fruitfully on the mentioned problem, such as B. Azhnyuk, G. Yevseeva, S. Yermolenko, L. Zabolotska, A. Zagnitko, T. Kovalova, I. Kresina, L. Mamchur, I. Pentylyuk, A. Potebnia, K. Svirzhetskyi and many others. Along with this, there are a number of problems that require further scientific research.

The research objective. To analyze the role of the Ukrainian language in the context of the formation of Ukrainian national identity, to define the subject, tasks and scientific basis for the study of the official language in Ukraine.

The statement of basic material. The main disadvantages of studying the Ukrainian language during the USSR period and the tasks of their eradication are being analysed, and the political, ideological and educational aspect of studying the official language is being considered. The main methodological and didactic principles of learning the official language, and promising ways and approaches to effective learning of the Ukrainian language are being defined.

Conclusions. The statehood of the Ukrainian language is the basis for the formation of the modern Ukrainian nation, it is the main factor in the consolidation of the Ukrainian society, a symbolic embodiment of Ukrainian statehood, and a guarantee of preserving the national identity of the Ukrainian ethnos and the state unity of Ukraine. But along with this major challenge, the main feature of a developed democratic society remains undiminished: the recognition of the rights and freedoms of all citizens, regardless of ethnicity, culture or language, and the respectful treatment of any individual who is a citizen of Ukraine.

Keywords: Ukrainian language, pedagogical education, Ukrainian statehood, national identity, culture, political nation, language policy.

Актуальність дослідження. В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації та веденні активних бойових дій на всій території України, російська мова перетворилася на “мову агресора”. Отже, спілкування українською мовою набуває не тільки загальноосвітнього чи культурного, але й політико-ідеологічного значення.

Постановка проблеми. Вивчення державної (для України – української мови) є центральним завданням освітньої політики. І це зрозуміло. Адже мова є не тільки засобом спілкування, а насамперед – “дійсністю свідомості”, яка має об’єднувати людей в єдину спільноту під назвою “український народ”, формувати національну ідентичність. Вивчення державної мови цементує суспільство, а відтак – постає як питання національної безпеки.

Для України це питання стоїть вкрай гостро. Частка російськомовного населення в Україні ще досить висока. У нинішній час російська мова має розглядатись не тільки як “велика світова мова”, але й як “мова агресора”, який анексував Крим, окупував південно-східні регіони України. В цих умовах вивчення української мови набуває не тільки загальноосвітнього чи культурного, але й політико-ідеологічного значення. Зупинимось на цьому більш детально.

Постановка завдання. проаналізувати роль української мови в контексті формування національної ідентичності українців, визначити предмет, завдання і наукові засади вивчення державної мови в Україні.

Методи дослідження. Реалізація мети, необхідність вирішення завдань зумовили синтез системно-структурного та структурно-функціонального аналізу, що дозволило ґрунтовно проаналізувати ті смислові виміри мови, які мають ключове значення для формування національної ідентичності.

Аналіз публікацій, присвячених проблемі. Над зазначеною проблемою плідно працюють представники різних галузей науки, зокрема Б. Ажнюк, Г. Євсєєва, С. Єрмоленко, Л. Заблоцька, А. Загнітко, Т. Ковальова, І. Кресіна, Л. Мамчур, І. Пентилюк, А. Потєбня, К. Свиржецький та багато інших. Разом з тим, існує низка проблем, які потребують додаткового наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Суспільство – національне середовище існування мови, саме тому мова виступає як складне та багатогранне явище, а досліджувати та вивчати її потрібно всебічно, цілісно, в сукупності всіх її граней, проявів. Щоб визначити предмет, завдання і наукові засади вивчення державної мови в Україні, треба, перш за все, сформулювати головне – мова є унікальною характеристика людини та людського суспільства. Через те, що мова є засобом соціалізації особистості та інструментом утворення та регулювання суспільних, міжетнічних і міжнаціональних відносин, вона накопичує досвід поколінь, відображує особливості культури суспільства, яка змінюється від покоління до покоління разом з її носіями, трансформується через систему соціокультурних, ідеологічних, політичних, економічних уявлень, норм і цінностей, що закріплюють досвід соціального існування людини. Мова також демонструє потужний регулятивний потенціал, оскільки впливає на перебіг соціально-політичних, економічних, культурних процесів. Поряд з цим, мова забезпечує нормальне функціонування держави та цілісність нації. Консолідуючи суспільство, спільна мова стимулює розвиток стійких політичних, економічних, культурних зв’язків на рівні світової спільноти [8, с. 135]

Згідно із мовними стратегіями освіти, що визначені для вітчизняного освітнього простору, головною метою виконання цих стратегій було підкреслення і виховання україноцентричності із урахуванням потреб

національних меншин. Підтримка державної мови є конституційним обов'язком кожного громадянина, а згідно зі статтею 10 Конституції України, державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України [10, с. 141]. Зазначені конституційні положення, що визначають статус української мови як державної, конкретизуються в інших законодавчих актах та документах, зокрема, тих, що стосуються освіти: Національній доктрині розвитку освіти. Серед пріоритетних напрямів Стратегія мовної освіти в Україні передбачає опанування державної мови, розвиток високої мовної культури громадян, виховання толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур [13, с. 279]. Таким чином, головна мета мовної освіти – сприяння розвитку високої мовної культури громадян, виховання поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов та культур.

Відома українська дослідниця мови С. Єрмоленко у передмові до власної монографії “Мова і Українознавчий світогляд” визначає: “Маємо свою державу, і одним із її символів постає українська мова. Цілу бібліотеку можна скласти з книжок, присвячених рідній українській мові. З них вимальовуються словесні образи – метафори, метонімії, епітети, – за якими пізнаємо час написання твору, стиль автора, загалом – особливості художньо-словесного мислення, притаманного українцям. У них висловлюються думки про єдність мови та етносу, зв'язок мови й національної свідомості, мови й розвитку інтелектуального, духовного життя нації. Очевидно, не випадково українці мають таку велику кількість творів, присвячених рідній мові. Вони завжди боролися за право називатися окремим, самобутнім слов'янським народом. І головною ознакою їхньої окремішності була рідна українська мова” [5, с. 5].

Сьогодні вже немає сумнівів, що широке та справжнє функціонування української мови в усіх сферах громадського життя скрізь на території держави є гарантією збереження національної ідентичності та єдності української нації, політичної та державної спільності України. З огляду на це українська держава має забезпечувати відродження й захист української мови, якісну розбудову українського мовно-інформаційного простору. Потреба в розширенні сфери застосування української мови зумовлена насамперед тим, що незалежна Україна, як визначає у колективній монографії “Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом” відомий український дослідник Б. М. Ажнюк [1, с. 343], успадкувала деформовану мовну ситуацію, що є потенційною загрозою та джерелом конфліктів у не тільки у соціолінгвістичній сфері. Така мовна ситуація спричинена насильницькою асиміляцією українців протягом тривалих періодів бездержавності української нації та внаслідок поділів українських земель. Оскільки процес витіснення української мови в минулому мав цілеспрямований і системний характер, українська держава має вжити системних заходів для запобігання подальшому витісненню мови з суспільного вжитку та розширення сфери її застосування.

Беручи до уваги Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти, керуючись внутрішньодержавними вимогами, зазначимо, що теоретичну та практичну основу сучасної мовної освіти в Україні складають документи, серед яких положення Державної національної програми “Освіта (Україна ХХІ століття)”, Національної доктрини розвитку освіти в Україні, Державного стандарту базової і повної освіти та Державного стандарту початкової освіти, Концепції мовної освіти 11-річної школи “Українська мова як рідна”, Концепції

когнітивної та комунікативної методик навчання мови, що регламентують навчання української мови на всіх рівнях – від дошкільного етапу до основної, старшої і вищої школи. Вони стали своєрідними орієнтирами в реалізації неперервної мовної освіти [12, с. 253].

Парадоксальність мовної ситуації в Україні до останнього часу полягала в тому, що попри той факт, що мова, яку Конституція України проголосила державною, тобто мова етнічної більшості, в умовах двомовності українського населення насправді й досі де-факто залишається в невизначеному статусі в сучасному українському суспільстві. Хоча, як знаємо, українська мова не пасує перед найрозвиненішими мовами світу за загально визначеними параметрами, котрих дослідники виділяють щонайменше п'ять: древність; самотність; інформаційна спроможність; вокальність і краса звучання; термінологічна розвиненість [6, с. 348].

Провідна мета мовної освіти, як відзначено в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти – “формування комунікативної компетенції, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях” [3, с. 27], тобто формування такої мовної особистості, яка не тільки знає мову, а вільно і легко користується нею в діалогічному і монологічному мовленні, з повагою ставиться до інших мов та їх носіїв. Як підкреслює відома українська дослідниця М. Пентиліук, крім головної, мовна освіта ставить ще ряд додаткових цілей, що мають забезпечити усебічний інтелектуальний, культурний, соціальний розвиток особистості. Таких додаткових цілей вона визначає чотири. По-перше, дуже важливо сформувати таку особистість, яка б мала хист та вміння засвоювати інші мови на підґрунті знання рідної мови, оскільки це важливо для входження у світове співтовариство. По-друге, врахування інших думок та повага до них повинні стати основою комунікативної природи особистості. По-третє, дбати про подальший розвиток рідної мови і рідної культури. Та по-четверте, важлива мета мовної освіти – “формувати в учнів почуття громадянськості через рідномовні обов'язки, престиж української мови тощо” [15, с. 26].

Мова виступає головним чинником націє- та державотворення, не зважаючи на те, що в сучасному світі людина має знати декілька мов, а двомовність навіть більш поширена ніж одномовність, тим не менш “мова є одним з головних показників приналежності людини до певної нації. Вона створюється й удосконалюється протягом багатьох століть, є сховищем тисячолітнього досвіду народу, його культури. Турбота про мову, її збереження і розвиток це своєрідний лакмусовий папірець, що визначає рівень національної самосвідомості тієї або іншої етнічної групи” [4, с. 3]. Тому необхідно вести пошук правильних, науково обґрунтованих шляхів виваженої державної мовної політики з урахуванням динаміки внутрішніх та зовнішніх факторів і потреб державно-національного співтовариства.

Зараз українська мова виборола довгоочікуваний почесний статус національної мови незалежної держави, як другої серед слов'янський мов за кількістю носіїв, зі сформованим літературним/письменницьким стандартом, кодифікованим правописом, з відповідним видавничим забезпеченням у царині україномовної освіти. Однак мова не існує поза суспільством, тому слід враховувати не тільки суто мовні, а й соціальні, так би мовити, позамовні умови та реалії сьогодення. Сучасна соціальна мовна ситуація визначається щонайменш трьома важливими чинниками: 1) українсько-російською двомовністю і диглосією; 2) співіснуванням в єдиному українському просторі

трьох регіонів (Захід, Південь та Схід, Центр та Північ) із різними культурними, соціально-політичними традиціями і – як наслідок – мовними орієнтаціями, пріоритетами та звичками; 3) формальним характером мовної політики у державі, що провокує відсутність реального високого соціального статусу української мови [6, с. 349].

Тому з метою відродження української мови треба побудувати таку систему мовної політики, коли, “зберігаючи особисте право кожної конкретної людини на використання тієї чи іншої мови, український етнос (народ) в цілому буде просуватися до динамічного відродження української мови в ході зміни поколінь. В цілому ж, базовий принцип мовної політики будь-якої демократичної держави полягає в наступному: будь-яка людина може вільно використовувати будь-яку мову в будь-якій ситуації, якщо законодавством не передбачено використання в даній ситуації будь-якої іншої мови, зокрема – державної” [18, с. 102]. Однією з основ, від якої треба відштовхуватися у вирішенні мовного питання в Україні, є донесення до кожного громадянина важливості знання державної мови як мови, що сформувалася історично на нашій Батьківщині, яка має тисячолітню історію і якою може пишатися кожен громадянин. Держава має проводити політику підтримки, охорони та заохочення у володінні державною мовою у всіх сферах суспільного життя – починаючи від дитячого садочка, через усі ланки освіти, охоплюючи всі верстви населення і навіть закордонних українців. “Питання двомовності, зокрема вживання російської мови, має вирішуватися, відштовхуючись від державної мови, а саме – першочерговим має бути державна, а вже потім російська чи якась інша мова національної меншини України” [11, с. 341]. Для подальшого аналізу треба розуміти, що мову не можна звести до виконання тільки комунікативної функції, це явище набагато глибше і важливіше. У мові концентрується сама сутність людського буття людини, історичного буття народу, саме тому фундаментальна сутність мови полягає у самоідентифікації особистості та народу. Власне цей факт і є найбільш конфліктогенним та провокативним, оскільки зачіпає самоствердження як людей, так і національних спільнот. Як зазначав свого часу видатний український філософ, фундатор лінгвістичної філософії в Україні О. О. Потебня, “люди добровільно не відмовляються від своєї мови, а потрапляють у такі суспільно-політичні обставини, які змушують їх до цього” [16, с. 271]. Саме це відбувалося за радянських часів, коли цілеспрямована політика держави майже витравила мову з системи освіти. Для розуміння наслідків цих процесів та швидшого їх викорінення необхідно визначити головні недоліки вивчення української мови в колишньому СРСР.

Радянська ідеологія і практика формували такий тип ставлення українців, зокрема до питань виховання національної гідності, національного почуття, національної свідомості, коли будь-які розмови про проблеми в даній сфері відразу мітили їх ініціатора як “націоналіста”. Саме слово “русифікація”, яке характеризувало основний напрямок офіційної національної політики колишньої Російської імперії, було з 30-х рр. ХХ ст. вилучено з публічного вжитку. При цьому через відсутність аналізу і опису процесів русифікації недосвідченому середньостатистичному громадянину СРСР було складно зрозуміти, що так зване “зближення соціалістичних націй” в країні і є найчистішої води русифікація. Все це посилювало підсвідомий комплекс національної неповноцінності у українців. Як зазначає К. Свіржецький, внаслідок фактичного другорядного становища української мови та “вбивання” офіційною ідеологією в підсвідомість мешканців УРСР думки про те, що “з

урахуванням майбутнього “злиття націй” українська мова не має життєвих перспектив, радянська пропаганда і практика фактично генерували зневажливе ставлення до “мови” і навіть презирство до тих, хто нею розмовляв. Це заклало потужну психологічну та емоційну базу для прийняття рішення багатьма українцями про відмову від української мови на користь російської при виборі, якою мовою спілкуватися в конкретній ситуації, якою мовою вчити і виховувати дітей, якщо доля ставила перед ними такий вибір або змушувала їх його робити” [18, с. 76].

На початку існування Радянського Союзу влада, намагаючись отримати якомога більше прихильників, створювала умови для загального розвитку національних мов, в тому числі і української. Але, вже у другій половині 30-х років відбувся поворот у мовній політиці в СРСР. І. В. Сталін обрав курс на прискорену русифікацію, хоча офіційні гасла рівноправності мов не змінилися. Наприклад, латинські алфавіти для мов народів СРСР були замінені на кирилицю, при цьому ряд мов позбувся писемності. Однак інерція колишньої політики почасти зберігалася, особливо в 40-50-і роки. Максимуму русифікація досягла при Н. С. Хрущові, який вважав, “що на шляху до комунізму повинні відмирати будь-які відмінності, в тому числі мовні; в кінці 50-х – початку 60-х років вже майже не велася освіта мовами меншин (виключаючи лише мови союзних республік)” [2, с. 22]. У грудні 1958 року Верховна Рада СРСР скасувала навіть обов'язковість вивчення мов союзних республік в їх школах. Наслідуючи їй, Верховна Рада УРСР 17 квітня 1959 року прийняла постанову, відповідно до якої в російських школах в Україні вивчення української мови стало необов'язковим і здійснювалося “за бажанням батьків і учнів при наявності відповідних контингентів” [18, с. 81]. В українських школах вивчення російської мови при цьому було обов'язковим.

Зрозуміло, що не тільки мова, а й будь який національний аспект суспільного буття за таких умов ставав під сумнів. А контекст досліджень поняття “українська національна ідея”, за визначенням науковців, в умовах майже безперервної обмеженості й відсутності можливостей для своєї реалізації, був, так би мовити, “войовничо-захисним, а не конструктивно-будівничим і науково-творчим” [4, с. 9]. Стосовно питання мови як одного з найвагоміших складників цієї ідеї годі й говорити. Саме в цей час найпоєднаніше було опрацьовано модель вторинності української мови, звуження її потреб тільки до обслуговування культури, окремих репрезентативних проявів української нації як незначних, містечкових, таких, що стосувалися виключно її етнографічного прояву і не більше. Навіть ті незначні досягнення, які стали результатом сумнозвісної “українізації” 20-30-х років ХХ ст., було жорстко знищено, а цвіт української інтелігенції винищено, тому що подальше її утвердження і формування як сталості призвело би до суттєвої зміни українського національно-мовного і культурно-цивілізаційного простору [7, с. 8]. Отже, досягався один з найсуттєвіших компонентів планомірної мовної політики – витворення тези вторинності української мови, самої культури і поступове формування комплексу меншовартості самих українців.

Результатом цього стало в тому числі й штучне нав'язування єдиних граматичних закономірностей для української, російської і білоруської мов, спрощення їх, поступове нівелювання національно-специфічних виявів у морфологічному, синтаксичному ладі української мови і нав'язування думки про спільність мовної картини для усіх східних слов'ян. Такий підхід логічно призвів до того, що наступним кроком повинно актуалізуватися мотивоване питання:

навіщо вивчати українську мову? Це мало очікувані наслідки – сформувалося кілька поколінь представників української нації, які мали можливість добровільного вибору мови навчання, і як слід, спілкування. У побуті житель міста нечасто міг почути українську мову – її концентрація зростала по мірі віддалення від міста, на неї розмовляли здебільшого мешканці сіл, що сформувало у суспільній свідомості уяву про українську мову, як мову відсталих сільських жителів, до яких ще не дійшла цивілізація та освіта. Певна річ, що за радянських часів мовна організація суспільства в офіційній, дипломатичній, науковій сферах, вища освіта (насамперед у царині точних, природничих наук), більшість засобів масової інформації, а також лексикон розмовного мовлення (арго, сленг, жаргони тощо) були фактично російськими. Українська мова вживалася лише в художній сфері та побутовому спілкуванні [6, с. 350]. Причина такої ситуації полягає у хитрій політиці радянської влади щодо української мови. Замість прямих заборон, до яких вдавався царський уряд, радянська влада проводила куди більш тонку гру – при зовнішньому дотриманні всіх ознак національно-культурного розвитку робилося все, щоб українська мова сприймалася як експонат етнографічного музею, як щось, що має відношення лише до минулого і в сучасному житті абсолютно марна.

Урбанізація, що припала на роки радянської влади, розчинила україномовну сільську культуру в культурі російськомовного міста. В результаті відтоку населення з села в місто носії української мови потрапляли в нове культурне середовище. Тут без будь-якого зовнішнього примусу рідна мова забувалася, витісняється міською власною мовою, що складається з суміші української та російської мов. З'явився такий феномен, як “суржик”, який дуже спростив та спалюжив українську літературну мову. Особистість, що потрапляла в таке мовне середовище, втрачала національну ідентифікацію, оскільки справжню літературну гарну українську мову ніде навіть було й почути. Радянська влада, на допускаючи ніякого інакомислення, під корінь вирізала всі реальні та уявні джерела і носії національної мови. Це стосувалося, перш за все літератури та літературної мови, так Україна втратила сучасну україномовну художню літературу. І хоча в радянські часи книги українською мовою видавалися, це була головним чином або несучасна і тому нудна дореволюційна класика, або література “соціалістичного реалізму”. Відразу до першої успішно виховували в школі, друга носили стійкий характер пропаганди та писалася уніфікованою канцелярською мовою.

Таким чином, слід зазначити, що в кінці 80-х рр. минулого століття в Радянській Україні навчально-виховний процес був майже повністю русифікований. “У 1989 році українською мовою навчалася всього 7,8%, студентів, російською та українською – 15,9% і лише російською – 76,3%” [17, с. 126].

В цілому, освітня система на момент набуття Україною незалежності була в критичному стані не тільки за мовними ознаками. Її характерними рисами були: низька якість навчання і виховання, недостатнє забезпечення освітньої галузі навчально-методичними матеріалами, високоякісними фахівцями, фінансові проблеми, занадто централізованість управління освітнім процесом тощо. Системі освіти не вистачало демократизму, діалогу, гуманізму, комунікації, конструктивізму, національного духу тощо. Щоб позбавитися від радянських догм в галузі освіти, на першому етапі розвитку держави російськомовні навчальні заклади в плановому порядку перетворювалися на україномовні шляхом освіти україномовних груп і класів, в російськомовних

навчальних закладах, формувалися програми із мовної освіти для всіх ланок освітньої діяльності, створювалися підручники, посібники, методичні матеріали.

Отже, необхідно визнати, що за радянських часів культивувалася народницька, культурно-фольклорна свідомість українців, і ця свідомість затримувала мовно-національну нівеляцію українців в «єдиному радянському народі». Сьогодні, як зазначає С. Єрмоленко, “замість народницької потребуємо формування державницької, українознавчої свідомості” [5, с. 83]. З набуттям незалежності постає питання про національну ідентичність, про значення вивчення української мови в контексті формування (утвердження, зміцнення) національної ідентичності українців. Взагалі, питання про ідентичність – це питання про відповідність суб'єкта (особистості, групи) джерелу норм і поведінкових реакцій, коли цей суб'єкт, як передбачається, має більш загальну природу, ніж самі ці норми. За переконанням Ф. Брентано, ідентичність – це “відповідність, що мислиться як досконалість” [9, с. 173]. У найбільш широкому сенсі ідентичність може бути розділена на “індивідуальну” і “колективну”, етнічна, національна та регіональна ідентичності, природно, відносяться до останнього типу. Національна ідентичність – дуже складне питання, оскільки вимагає окреслення ознак, за якими відбувається ідентифікація. Серед багатьох таких ознак (територіальних, родових, економічних тощо) мова займає одне з перших місць. Але в тому знов таки постає проблема, оскільки в поліетнічному суспільстві складається багатовимірний конфлікт ідентичностей – конфлікт між автохтонними і іншими культурними групами, між національними спільнотами в складі сучасних політичних націй, між центром і регіонами, між носіями різних групових ідентифікацій і культурних норм, що виявляється сьогодні перешкодою на шляху консолідації громадянської нації. Трансформується також само джерело, яке традиційно виступає генератором суспільно значущих смислів та ідентифікаторів – держава. Зростання внутрішніх осередків етнонаціональної та етноконфесійної конфліктності розводять поняття “національне” і “державне” в системі ціннісних орієнтирів громадянина, що провокує сплеск сепаратистських настроїв в регіонах, які становлять загрозу для національної держави. Всі цивілізовані держави, стикаючись з такою проблемою, вимушені шукати її рішення через, наприклад, надання таким територіям чи спільнотам самовизначення у тій чи іншій мірі (передача повноважень парламентам регіонів в Великобританії, “державна автономія” в Іспанії, особливий статус автономії для п'яти регіонів Італії та ін.). [9, с. 174].

Висновки. Для сучасної України мовне питання чи не найважливіше у створенні єдиної національної ідентичності, оскільки тільки це допоможе запобігти подальшому розшаруванню суспільства та винищити прояви сепаратизму. Створення україномовного середовища – перший крок консолідації нації. Для успішного опанування рідної мови необхідні сприятливі умови в сім'ї і в суспільстві, бо, як відомо, мова живе й розвивається тільки тоді, коли нею користуються, думають, говорять, читають, пишуть, спілкуються. Процес формування знань із рідної мови надзвичайно складний. З одного боку, мовне спілкування вимагає говоріння, сприймання і розуміння. А це можливе лише за умови, коли мовець і слухач перебувають на “одній мовній хвилі”, коли почуті учнем слова співвідносяться з чуттєвим джерелом і тим самим зі світом речей, коли понятійне пізнання пов'язане з його чуттєвою стороною. З другого боку, постає проблема подолання психологічного бар'єру в свідомості щодо необхідності володіння рідною мовою [15].

Таким чином, можна визнати, що національна ідентичність української

нації повинна будуватися на засадах визнання та загального використання української мови з урахуванням потреб у задоволенні мовних запитів всіх громадян та мешканців української держави.

Список використаної літератури:

1. Ажнюк, БМ 2008, 'Шляхи і методи розширення сфери застосування української мови: концептуальні й практичні аспекти', в кн. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, кол. монографія Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ: Дельта, с. 343–367.
2. Алпатов, ВМ 2013, 'Языковая политика в современном мире'. *Научный диалог*, № 5(17): Филология, с. 8–28.
3. *Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (проект)* 2011, Дивослово, № 7, с. 20–27.
4. Євсєєва, ГП 2012, *Державна мовна політика в контексті української національної ідеї: теоретико-методологічні засади*. Автореферат дисертації доктора наук, *Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр.*, Харків, 42 с.
5. Єромоленко, С 2007, *Мова і українознавчий світогляд*. Монографія, Київ: НДІУ, 444 с.
6. Заблоцька, Л 2012, 'Українська мова в контексті сучасної мовної ситуації в Україні (до питання про її роль в умовах глобалізації)'. *Українознавчий альманах*, Вип. 9, с. 347–350. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2012_9_99>. [20 Березень 2022].
7. Загнітко, А 2002, 'Українська мова як державна: ретроспектива і сучасність'. *Освіта і управління*, Т. 5, № 2, с. 7–14.
8. Ковальова, ТВ 2009, 'Державне регулювання мовних відносин в умовах глобалізації'. *Стратегічні пріоритети*, № 2 (11), с. 132 – 138.
9. Козулин, ВН & Чернышов, ЮГ 2014, Проблемы национальной и региональной идентичности: алтайская школа политических исследований. *PolitBook*, № 1, с. 172–195. Доступно: <<https://cyberleninka.ru/article/n/natsionalnoy...regionalnoy...>>. [20 Березень 2022].
10. *Конституція України* 1996, Документ № 254к/96-ВР, *Відомості Верховної Ради України*, № 30, ст. 141. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>>. [20 Березень 2022].
11. Кресіна, ІО & Горбатенко, ВП 2008, 'Основні напрями правового регулювання мовної політики', в кн. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом* : кол. монографія. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київ : Дельта, с. 335–343.
12. Мамчур, Л 2014, 'Стандартизація мовної освіти учня як об'єкт вивчення лінгводидактики вищої школи'. *Зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини*, [гол. ред.: М. Т. Мартинюк], Умань : ФОРМ Жовтий О. О., Ч. 1., с. 253–260.
13. *Національна доктрина розвитку освіти* 2004, Законодавчі акти України з питань освіти: зб. законів. Документ № 347 від 17 квіт. 2002 р. Київ : Парлам. вид-во, 404 с.
14. Пентилюк, ІС 2013, 'Українська мова і література як засіб формування мовної особистості'. *Науковий вісник Донбасу*, № 2. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_2_9>. [20 Березень 2022].
15. Пентилюк, М 2012, *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики*. Збірник статей, Київ: Ленвіт, 256 с.
16. Потебня, АА 1976, 'Язык и народность'. *Эстетика и поэтика*, Москва: Просвещение, 614 с.
17. Савойская, СВ 2014, 'Языковой образовательный фактор определения конструктивной и деструктивной политики в современной Украине'. *Путь науки: Международный научный журнал*, № 5, с. 125–127. Доступно: <[https://cdml.ru/userfiles/file/the-way-of-science--5-\(5\)-july.pdf](https://cdml.ru/userfiles/file/the-way-of-science--5-(5)-july.pdf)>. [20 Березень 2022].

18. Свиржецкий, К 2008, Языки в Украине: возродить украинский – защитить русский. Запорожье : *Дикое Поле*, 136 с.

References:

1. Azhniuk, VM 2008, 'Shliakhy i metody rozshyrennia sfery zastosuvannia ukrainskoi movy: kontseptualni y praktychni aspekty (Ways and methods of expanding the scope of application of the Ukrainian language: conceptual and practical aspects)', v kn. *Movna sytuatsiia v Ukraini: mizh konfliktom i konsensusom*, kol. monohrafiia Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, Kyiv: *Delta*, s. 343–367.
2. Alpatov, VM 2013, 'Iazykovaia polityka v sovremennom myre (Language policy in the modern world)'. *Nauchnyi dialog*, № 5(17): *Fylolohya*, s. 8–28.
3. *Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity (proekt) (State standard of basic and complete general secondary education. Project)* 2011, *Dyvoslovo*, № 7, s. 20–27.
4. Ievsieieva, HP 2012, *Derzhavna movna polityka v konteksti ukrainskoi natsionalnoi idei: teoretyko-metodolohichni zasady (State language policy in the context of the Ukrainian national idea: theoretical and methodological principles)*. Avtoreferat dysertatsii doktora nauk, *Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Kharkiv. rehion. in-t derzh. upr.*, Kharkiv, 42 s.
5. Iermolenko, S 2007, *Mova i ukrainoznavchyi svitohliad (Language and Ukrainian worldview)*. Monohrafiia, Kyiv: *NDIU*, 444 s.
6. Zabolotska, L 2012, 'Ukrainska mova v konteksti suchasnoi movnoi situatsii v Ukraini (do pytannia pro yii rol v umovakh hlobalizatsii)'. *Ukrainoznavchyi almanakh*, Vyp. 9, s. 347–350. Dostupno: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2012_9_99>. [20 Berezhen 2022].
7. Zahnitko, A 2002, 'Ukrainska mova yak derzhavna: retrospektyva i suchasnist (Ukrainian language as a state: retrospective and modernity)'. *Osvita i upravlinnia*, T. 5, № 2, s. 7–14.
8. Kovalova, TV 2009, 'Derzhavne rehuliuвання movnykh vidnosyn v umovakh hlobalizatsii (State regulation of language relations in the context of globalization)'. *Stratehichni priorityty*, № 2 (11), s. 132 – 138.
9. Kozulyn, VN & Chernyshov, YuH 2014, *Problemy natsionalnoi y rehyonalnoi ydentychnosti: altaiskaia shkola politycheskykh yssledovanyi (Problems of national and regional identity: the Altai school of political research)*. *PolitBook*, № 1, s. 172–195. Dostupno: <<https://cyberleninka.ru/article/n/natsionalnoy...regionalnoy...>>. [20 Berezhen 2022].
10. *Konstytutsiia Ukrainy (The Constitution of Ukraine)* 1996, Dokument № 254k/96-VR, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 30, st. 141. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>>. [20 Berezhen 2022].
11. Kresina, IO & Horbatenko, VP 2008, 'Osnovni napriamy pravovoho rehuliuвання movnoi polityky (Basic directions of legal regulation of language policy)', v kn. *Movna sytuatsiia v Ukraini: mizh konfliktom i konsensusom* : kol. monohrafiia. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, Kyiv : *Delta*, s. 335–343.
12. Mamchur, L 2014, 'Standartyzatsiia movnoi osvity uchnia yak ob'iekt vyvchennia lnhvodydaktyky vyshchoi shkoly (Standardization of language education of students as an object of study of language didactics of higher school)'. *Zb. nauk. prats Umanskooho derzh. ped. un-tu im. P. Tychyiny*, [hol. red.: M. T. Martyniuk], Uman : *FOP Zhovtyi O. O.*, Ch. 1., s. 253–260.
13. *Natsionalna doktryna rozvytku osvity (National Doctrine of Education Development)* 2004, *Zakonodavchi akty Ukrainy z pytan osvity: zb. zakoniv*. Dokument № 347 vid 17 kvit. 2002 r. Kyiv : *Parlam. vyd-vo*, 404 s.
14. Pentyliuk, IS 2013, 'Ukrainska mova i literatura yak zasib formuvannia movnoi osobystosti (Ukrainian language and literature as a means of forming a language personality)'. *Naukovyi visnyk Donbasu*, № 2. Dostupno: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_2_9>. [20 Berezhen 2022].

15. Pentyliuk, M 2012, Aktualni problemy suchasnoi linhvodydaktyky (Actual problems of modern language didactics). Zbirnyk statei, Kyiv: *Lenvit*, 256 s.
16. Potebnia, AA 1976, 'Iazyk y narodnost (Language and nationality)'. *Estetyka y poetyka*, Moskva: *Prosveshchenye*, 614 s.
17. Savoiskaia, SV 2014, 'Iazykovoï obrazovatelnyi faktor opredeleniia konstruktyvnoi y destruktyvnoi polityky v sovremennoi Ukrainy (Language educational factor in determining the constructive and destructive policy in modern Ukraine)'. *Put nauky: Mezhdunarodnyi nauchnyi zhurnal*, № 5, s. 125–127. Dostupno: <[https://cdml.ru/userfiles/file/the-way-of-science--5-\(5\)-july.pdf](https://cdml.ru/userfiles/file/the-way-of-science--5-(5)-july.pdf)>. [20 Berezen 2022].
18. Svyzhetskyi, K 2008, Yazyky v Ukrainy: vozrodyt ukraïnskyi – zashchytyt russkyi (Languages in Ukraine: to revive the Ukrainian – to protect Russian). Zaporozhe : *Dykoe Pole*, 136 s.